

GABRANVS. CONCORDANȚE ONOMASTICE PALEO-BALCANICE

de LIVIU FRANȚA

Unul din cele mai importante documente epigrafice pentru cunoașterea istoriei Histriei și, în mod firesc, a întregii vieți social-politice și economice desfășurate pe întinderea litoralului vest-pontic în anumite etape ale evoluției istorice îl reprezintă decretul de stabilire a limitelor zonei rurale aparținând cetății Histria, așa-numita „hotărnicie” a consularului M'. Laberius Maximus, cunoscută mai ales sub denumirea (atestată în epigrafa însăși) de ὁροθεσία Λαβερίου Μαξίμου ὑ[πατικῶν]¹. Promulgat la 25 octombrie în anul 100 e.n.², decretul s-a transmis în două exemplare bilingve, și anume în ordinea: a) textul latin al horothesiei; b) scrisorile guvernatorilor romani (predecesori ai lui Laberius) adresate, în grecește, cetățenilor Histriei; c) scrisoarea lui Laberius Maximus, în latină³, ambele exemplare fiind descoperite în ruinele turnurilor de la poarta cetății⁴. Ceea ce posedăm în prezent nu constituie, totuși, epigrafa originală, întrucât, după cum a demonstrat minuțioasa analiză paleografică efectuată de D. M. Pippidi, cele două exemplare reprezintă, de fapt, fragmentele unor copii realizate mult mai târziu în raport cu anul emiterii horothesiei, și anume în epoca Severilor, probabil în timpul domniei lui Caracalla⁵.

Textul inscripției conține, atât cât s-a păstrat, câteva nume topice și etnice specifice acestei zone pontice prin amestecul constatat între

¹ Mărturie de „capitală însemnătate” (D. M. Pippidi) pentru istoria în ansamblu a cetăților vest-pontice, cu precădere a Histriei, horothesia a fost publicată pentru prima oară de către descoperitorul ei, Vasile Pârvan, în AARMSt, 38 (1916): 556—593, sub titlul cuprinzător *Histria IV* (la nr. 16). hidronimul analizat de noi fiind menționat la p. 558. Exceptând publicarea din SEG, 1, 329, 1.62, textul documentului nu a mai fost reluat și supus unei analize globale istorico-epigrafice timp de 40 de ani, în pofida anumitor referințe, sporadice și cu un caracter mai general, la această sursă (Vulpe 1938: 120, n. 3; Lambrino 1938: 27). Reluarea analizei complexe, în detaliu, și republicarea documentului epigrafic se datorează lui D. M. Pippidi, prin următoarele studii succesive apărute (dintre care unele reproduc analize anterioare, revizuite și îmbogățite cu noi puncte de vedere): Pippidi 1956: 137—158; 1958^a: 171—196; 1958^b: 227—247 (variantele germană a articolului din 1956); 1962: 133—153; 1964: 331—342 (un fragment necunoscut din partea finală a decretului); 1965: 313—318; 1967: 349—385. Cea mai completă și, în același timp, cea mai recentă analiză detaliată a textului horothesiei (republicat cu noi întregiri și comentariile necesare de natură epigrafic-arheologică, prosopografică, istorică și geografică) se află la Pippidi 1983: 187—212. O interpretare mai veche a semnificațiilor horothesiei, însă în aceeași măsură pertinentă, datorăm lui R. Vulpe 1968: 49—55.

² Pârvan 1916: 560; idem 1974: 67 (și n. 79), 153—154; Pippidi 1956: 139; idem, 1965: 314; Vulpe 1968: 49, 51.

³ Pippidi 1956: 139; idem 1965: 314—315; Vulpe 1968: 49, 52.

⁴ Pârvan 1974: 153.

⁵ Lambrino 1938: 27; Pippidi 1956: 140—148, 155; idem 1965: 313—318; idem 1983: 187—190; Vulpe 1968: 50—53.

nomenclatura topică de tip latin și cea autohtonă (*lato sensu*). Reproducem primele șapte rînduri ale epigrafei⁶:

Fines Histrianorum hos esse con(stitui . . . . . Pe-) ucem laccum Halmyridem a do(minio . . . . .) Argamensium, inde iugo summo (. . . . . ad c-) (o) nfluētes riuuorum Picusculi et Ga(brani, inde ab im-) (o) Gabrano ad capud eiusdem, inde(. . . ? iuxta riuum) (S)anpaeum, inde ad riuum Turgicu(lum . . . . .) a riuuo Calabaeo, millia passum circi(ter DX ?VI)

Tălmăcirea propusă de ultimul editor al inscripției⁷ este următoarea:

„Hotarele histrienilor le-am stabilit precum urmează: . . . . . Peuce, lacul Halmyris, începînd cu teritoriul . . . argamensilor, de-aici de-a lungul creștetului . . . pînă la confluența rîurilor Picusculus și Gabranus, apoi de la gura rîului Gabranus pînă la izvoarele acestuia, de-aici . . . pe lîngă rîul Calabaeus (către mare?) aproximativ . . . mii de pași”.

În legătură cu hidronimul *Gabranus*, analizat de cele mai multe ori împreună cu celelalte nume de rîuri atestate în horothesia lui Laberius Maximus, cercetătorii au propus următoarele ipoteze etimologice: a) originea iraniană (scitică sau scito-sarmată)⁸; b) originea tracă⁹; c) originea celtică¹⁰; d) originea dacă (daco-moesiană)¹¹.

O mențiune separată se impune în cazul identificării (lingvistice, nu teritorial-geografice) a hidronimului antic cu numele unei localități românești de azi, *Garvăn*¹², identificare considerată totuși, după alți cercetători, neîntemeiată din punct de vedere lingvistic¹³.

Analiza comparativă a materialului toponomastic furnizat de acele limbi indo-europene vechi care ar fi putut genera nomenclatura hidronimică din teritoriul dobrogean, ca urmare a unor raporturi etno-istorice complexe, dovedește caracterul puțin probabil al unora din ipotezele sus-menționate.

Astfel, bazele nominale atestate în vechea persană nu justifică atribuirea unei origini iraniene hidronimului *Gabranus*¹⁴.

Pe o poziție întrucîtva aparte se situează o serie de nume topice atestate în familia limbilor celtice, precum *Gabregabaliu*, *Gabriacus*, *Ga-*

⁶ După Pippidi 1962: 134.

⁷ Pippidi 1956: 138 și 1962: 139. Pârvan 1974: 68 realizase o traducere similară, mai explicită prin anumite completări, dar fără deosebiri majore.

⁸ Pârvan 1923: 2–5. În nomenclatura publicată în același an, savantul român revine asupra propriei ipoteze, afirmînd, cu circumspecție, că „numele Gabranu trebuie să fie tracic, dar n-am putea spune aceasta cu hotărîre” (p. 68, în ediția a II-a, 1974).

⁹ Tomaschek 1894: 100; Vulpe 1938: 120 (n. 3); idem, nota 121 din monografia lui Pârvan 1974: 159; Russu 1967: 107; Detschew 1976: 97 (reproducerea textului epigrafic, fără nici un comentariu); Pippidi, în *DIVR*, 291.

¹⁰ Lambrino 1938: 27; Gerov apud Georgiev 1977: 210 (n. 2).

¹¹ Georgiev 1977: 210, 327 (la indice, *s.v.*): mai puțin explicit, în 1960^a: 94, 165 (la indice, *s.v.*). Datorită unor motive de ordin fonetic, precum și, mai ales, absenței temei nominale **gabr-* în onomastica greacă, respectiv latină, ipoteza originii grecești sau latine a hidronimului, dealtfel pînă acum neformulată, rămîne exclusă.

¹² *ILR* 2: 359; Vraciu 1980: 175.

¹³ Russu 1981: 67; idem, 1982: 277.

¹⁴ Numele propriu v. pers. *G(a) ub(a) rana* (*Gaubruna*: Meillet 1915: 52–53) nu poate fi pus în legătură cu *Gabranus*, rațiuni de ordin fonetic [*G(a)u-*] și semantic opunîndu-se unei astfel de etimologii.

*brila, Gabris, Gabromagus, Gabrosentum*¹⁵. Aceste toponime dezvoltă, prin intermediul diferitelor sufixe sau prin compunere, o temă panceltică **gab-ro-* 'capră', regăsită și în seria lexemelor comune de tipul v. irl. *gabor* 'capră', cimir. *gabr, gafar* 'id', gall. *gafr* 'capră; țap', v. bret. *gabr* 'capră'¹⁶.

În idiomurile celtice, apariția formelor lexicale cu velara sonoră este consecința unei evoluții fonetice interne specifice acestui grup lingvistic¹⁷. După cum atestă exemplele furnizate de H. Pedersen, cel mai des întâlnite sînt lexemele cu velara surdă față de corespondentele (descinzînd din același etimon) cu velara sonoră în diversele limbi și grupuri de limbi celtice, fapt care dovedește caracterul marginal și secundar al fenomenului sonorizării velarei surde în celtică¹⁸.

Prin urmare, se poate reconstitui, în cazul temei menționate mai sus, un etimon panceltic străvechi, de tipul *cap-ro, în interiorul căruia ambele ocluse (velara și labiala) au fost, la origine, surde, și pentru care sînt simultan pertinente trăsăturile semantice 'capră' și 'țap'. Acest etimon a cunoscut, în funcție de anumite etape ale evoluției istorice, numeroase transformări în cadrul familiei lingvistice celtice, care atestă fie conservarea velarei surde în anumite idiomi (ca în gall. *caer-irwrch* 'căprioară', irl. *caera* 'oaie'), fie transformarea surdei simple în surdă aspirată (de tipul v. isl. *hafr* 'țap'), fie sonorizarea velarei surde, la o dată tardivă, în cursul constituirii fizionomiei specifice a idiomurilor celtice medii și noi (ca în gall. *gafr* 'capră, 'țap').

Concluzia necesară în urma acestei succinte investigații considerăm că poate fi formulată în termenii următori. În pofida asemănării fonetice remarcabile dintre *Gabranus* și numele topice celtice derivate de la tema **gab-ro-*, originea celtică a hidronimului din Scythia Minor nu se poate susține, deoarece o atare formă fonetică a temei celtice nu este atestată în perioada în care factorul etnic celtic exercită o anumită influență (și aceasta, vremelnică¹⁹) în ținuturile daco-geto-moesiene. A admite manifestarea fenomenului sonorizării velarelor surde în idiomul celtic care, exact în cursul secolului al III-lea î.e.n. (și nu mai tîrziu), ar fi lăsat urme, datorită unei prezențe etnice pasagere, tocmai în hidronimia din ținuturile danubiano-pontice, ni se pare a merge destul de departe în domeniul hazardului, contravenind faptelor reale și certe atestate de evoluția limbii.

¹⁵ Holder 1891 : col. 1510—1511, cu indicarea exactă a trimiterilor pentru fiecare toponim.

¹⁶ Holder 1891 : col. 1511. Nu este însă nicidecum justificată fonetic raportarea temei celtice **gab-ro-* (temă masculină în -o-) la baza **gam-ro-* „one winter old”, pe care o presupune Holder, *ibidem* (-m > -b-?).

¹⁷ Pedersen 1909 : 119—120 ; IE*k (în notația lui Pedersen, *g*) > protocelt.* *k'* ; acesta din urmă e menținut în celtica insulară în poziție inițială, devenind totuși (ca urmare a fenomenului de *sandhi*) în irl. *x* (= *ch*), în brit. *k* și, de aici, ulterior *g* ; aceleași transformări fonetice au avut loc și în cazul lui **k'* intervocalic (Pedersen 1909 ; 119). Deși admite (dar numai în cazul ocluserilor velare surde protonice aflate la inițiala cuvîntului) caracterul recent al fenomenului sonorizării, Pedersen consideră că originea acestei particulare evoluții fonetice trebuie plasată în epoca „urinselkeltisch” („stră-celtic-insulară”) și se poate rezuma în formula TA (*tenuis aspiratae*) → T (*tenuis*) → M (*mediae*), pentru care cf. Pedersen 1909 : 285—286.

¹⁸ Cîteva exemple sînt ilustrative în acest sens : v. irl. *co* 'la', *co n-* 'cu' ; n.irl. *go* 'id.' ; v. cimir. *cant* 'cu', m.cimir. *can, gan*, n. cimir. *gan* ; v. corn. *cans*, m.corn. *gans*, brit. *gant* 'id.' ; irl. *cinim* 'scap' ; sar', *cenel* 'familie, neam', cimir. *cenedl*, v.corn. *kinethel* 'id.' irl. *cél-* 'primul', cimir. *cynt* 'mai devreme' ; corn. *kyns*, br. *kent*, gall. n.pers. *Cintugnatus* 'primul născut' ; got. *uginnan* 'a începe'. Cf. Pedersen 1909 : 120, 270, 285.

¹⁹ Vulpe 1938 : 89 ; Berciu 1965 : 224. În legătură cu existența celor trei toponime de factură net celtică din nordul Dobrogei (*Noviodunum, Arrubium, Aliobrix*), vezi Vulpe 1938 ; S4 ; Crișan 1977 : 71, 86 ; idem, 1980 : 426.

Soluția care ne apare drept singură cu șanse reale de adecvare istorică este atribuirea nomenclaturii hidronimice în cauză autohtonilor geto-moesieni. Afirmatia privind originea dacă (în sens strict lingvistic) a hidronimului *Gabranus* se cere însoțită pe de o parte de stabilirea unor corespondențe lexicale daco-trace ferm delimitate, pe de altă parte de plasarea sistemului fonetic și a mărturiilor lexicale dace (daco-moesiene) într-o perspectivă mai largă, paleo-balcanică și indo-europeană.

Vom prezenta mai întâi mărturiile furnizate de hidro-toponimia daco-moesiană și, în al doilea rând, datele toponimiei vechi balcanice.

La Ptolemeu, GH 3, 8, 2, apare menționat hidronimul *Κιάβρος* din Dacia, în contextul *κατὰ τὴν τοῦ Κιάβρου ἐκτροπήν (inflexio ad Ciabrum influentem)* ²⁰. Aceeași formă (reprezentînd, cu certitudine, un singur curs de apă) este atestată și în Moesia Inferior (Ptolemeu 3, 10, 1): *ἀπὸ τοῦ Κιάβρου ποταμοῦ (a Ciabro fluuiio)* ²¹ și în Moesia Superior (Ptolemeu 3, 9, 1—2): *ἕως Κιάβρου ποταμοῦ (a)*; *καὶ ἔτι αὐτῷ τῷ Κιάβρῳ ποταμῷ (b)*; *πρὸς τὸν Δανούβιον τοῦ Κιάβρου συναφῆς (c)*; *τῷ Κιάβρῳ ποταμῷ (d)*, în echivalență latină: *usque ab indicato termino usque ad Ciabrum fluuium (a)*; *atque ipso Ciabro fluuiio (b)*; *usque ad Danubium et Ciabrum confluentes (c)*; *prope Ciabrum fluuium (d)* ²².

În zona lingvistică tracă sînt atestate următoarele nume topice și etnice aparținînd aceleiași teme: hidr. *Κέβρος (Cebros)* ²³, cu toponimul omonim ²⁴; etnon. *Κεβρήνιοι* 'trib trac în zona riului Hebrus' ²⁵; topon. *Κόμβρεα*, 'localitate în Pelagonia' ²⁶, de la care s-a format etnonimul *Κομβρεῖται* ²⁷; oron. *Σκόμβρος* ²⁸ și etnon. *Σκόμβροι* ²⁹ din zona litoralului egeic; topon. *Σκουμβρο* ³⁰ din districtul Remesiana.

Pe marginea acestor atestări aparținînd unei zone geografice relativ unitare din punct de vedere lingvistic ³¹ se impun cîteva observații referi-

²⁰ Ediția utilizată este următoarea: *Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ ὑφήγησις Claudii Ptolemaei Geographia*, vol. I, 1, Parisii, 1883, p. 443. Manuscrisele (AFLMNOPRVWΔΞ) atestă și varianta *Κιάμβρου*.

²¹ *Ed. cit.*, 457; manuscrisele indică și variantele: *Κιάμβρου (A, D)*, *Κάμβρου (MNOPΞ)* și *Κοάβρου (N)*.

²² *Ed. cit.*, 452: variante notabile sînt: *Κιάμβρου (Wα)*; *Σκιάβρου (FN)*, *Κιάουρου (Φ, Ψ)*; menținerea nemodificată a diftongului *IE* au?*, pentru a); *Σκιάβρω*, (L), *Κιάμβρω (DOΔΞα)*, pentru b); *Κιάμβρου (R, Ξ, τ)*, *Σκιάβρου (L)*, pentru c); *Κιάμβρω (FN)*, pentru d). Formele cu *s*- inițial se pot explica și ca greșeli de transcriere ale copistilor, prin falsă analiză a unităților lexicale: de pildă, după modelul oferit de articolul în dativ, *τῷ*, s-a putut analiza superficial sintagma *ἕωςΚιάβρου* în *ἕω Σκιάβρου*, așa cum procedează manuscrisele F și N. Această explicație nu elimină însă posibilitatea moștenirii unui *IE* s* mobil, atestat și în cîteva nume topice și etnice trace avînd la bază același radical.

²³ Este identic cu hidr. *Κιάβρος (Ciabrus)* din Moesia Superior (Tomaschek 1894: 100), fiind vorba de unul și același riu: diferența constă doar în tratamentul specific moesian al vocalei *IE* ē* (> moes. *ia*) în raport cu menținerea timbrului vocalic în tracă (c), moștenit ca *i* în bulgară (trac. *Κέβρος* > bg. *Cibra, Cibr-ica*), pentru care vezi Duridanov 1980: 41.

²⁴ Detschew 1976: 237 (inclusiv atestările necesare).

²⁵ Detschew 1976: 236.

²⁶ Russu 1944: 109; autorul menționează existența unei localități omonime în zona golfului thermaic (Hdt. 7. 123): *Κώμβρεια*.

²⁷ Russu, *ibidem*.

²⁸ Atestat la *Tucidide* 2, 96, 3 apud Tomaschek 1894: 89; Detschew 1976: 459.

²⁹ Atestat la *Steph. Byz.* 9. 3 apud Detschew 1976: 459.

³⁰ Apare la *Prokopios, Aed.* 4, 4 apud Matescu 1926: 477; Detschew 1976: 461.

³¹ Nu am adus în discuție o serie de nume topice și etnice atestate pe teritoriul micro-asiatic (spre exemplu, hidr. *Κεβρήν*, topon. *Κεβρήνη*, *Κεβρηλία*, etnon. *Κεβρήνιοι*; topon. *Cambre, Gambreion*), deoarece aceste nume geografice nu aparțin direct sistemului (top)onomastic paleo-balcanic și, în al doilea rând, intrucit ele pot reprezenta formații nominale de altă origine decît tracă și, prin urmare, nu constituie argumente probante în cadrul analizei hidro-nimice de față.

toare la tratamentul divergent al sunetelor indo-europene în idiomurile respective, precum și la structura formațiilor nominale.

În primul rînd, se constată menținerea nemodificată a sonorității velarei inițiale în dacă față de tracă, fapt ce confirmă specificul moștenirii oclusivelor velare în cele două idiomuri paleo-balcanice. Prezența velarei surde în lexemele atestate pe teritoriul trac confirmă, la rîndul ei, opinia — azi, generalizată — cu privire la funcționarea mutației consonantice în tracă³². Pe o poziție aparte din punct de vedere lingvistic se situează atestările moesiene. Prezența velarei surde trebuie, aici, interpretată fie ca o influență izolată a fonetismului trac (predominant, în cazul hidronimelor și toponimelor respective, cu velara surdă), fie — și subliniem caracterul ipotetic al afirmației — ca marca unei posibile particularități dialectale moesiene în raport cu daca, în aceeași măsură ca și tratamentul vocalei IE *ē.

În al doilea rînd, considerăm că la baza grupurilor de sunete dac. -*ab-*, -*iab-* (-*αβ-*), trac. -*eb-* (-*εβ-*), -*o(μ)β-*, -*ou(μ)β-* se află diftongul IE* — *ēu-/ōu-*, care a fost moștenit în aceste idiomuri paleo-balcanice cu o serie de transformări fonetice specifice :

A.1. în tracă, el s-a moștenit atît pe gradul normal *e*³³ (cu cantitate lungă și închis, într-o fază finală a evoluției idiomului trac, la *i*³⁴), cît și pe gradul *o* al alteranței (de asemenea cu o cantitate lungă și evoluat, în aceeași condiții ca și *e*, la *u*³⁵).

2. în dacă, vocala IE *ē, s-a transmis sub forma lui *a*, datorită unei modificări timbrale caracteristice acestui idiom³⁶.

3. moesiană atestă faza intermediară a modificării timbrale suferite în dacă : IE *ē s-a diftongat, inițial sub forma *ie, ulterior *iea, respectiv **ia*³⁷.

³² Detschew 1952 : 65—70 ; Georgiev 1960^a : 101, 107 ; ILR 2 : 317 ; Georgiev 1977 : 174, 220.

³³ Georgiev 1960^a : 101 ; Russu 1967 : 145, 147 ; Georgiev 1977 : 174, 220.

³⁴ Așa cum o dovedește gradul vocalic al rădăcinii în hidronimul bulgar corespunzător anticului * *Kēbro-*, și anume *Cibra*, *Cibrica*, pentru care cf. Tomaschek 1894 : 100 și Duridanov 1980 : 41.

³⁵ Russu 1967 : 146—147 ; Georgiev 1977 : 174 (IE *ō > trac. ō > trac. u), 220.

³⁶ Ca element al diftongului, IE *ē > dac. *a* în aceeași măsură ca și în poziție de vocală simplă sau izolată, tratamentul fonetic fiind în mod necesar unitar (vezi, de exemplu, IE* *dhēu-ā* > dac. -*δαυα*, -*δρυογ-*-*δαβα* etc.). Acest tratament fonetic (IE *ē > dac. *a*) este postulat de Georgiev 1960^a : 95, 119 ; idem 1977 : 198, 220 (dac. *a* fiind echivalat cu un sunet foarte deschis, de tipul *ā*, și avînd cantitatea lungă corespunzătoare) ; admis de Russu 1967 : 145, 147, dar fără să atribuie aceste modificări altor factori, în afara celui strict cronologic. Este de presupus că transformarea timbrală a avut loc în dacă simultan cu modificarea suferită de al doilea element al diftongului, așadar IE *ēu > dac. -*ab-* (în notație greacă : -*αβ-*, -*αυ-* pentru spiranta *β*), tratament fonetic condiționat de prezența unei sonante lichide subsecvente.

³⁷ Detschew 1952 : 90 (fără delimitarea dialectală a fenomenului) ; după Georgiev (în toate lucrările citate), fenomenul diftongării sub accent a IE *ē este specific dac sau daco-moesian (vezi și ILR 2 : 316, care precizează afirmația fără dovezi suplimentare). În susținerea acestei aserțiuni nu sînt luate în considerare două aspecte esențiale : a) în lexemele date atestate în teritoriile situate la nordul Dunării, diftongarea sub accent a lui *ē* este absentă ; b) diftongarea apare și în teritoriul trac, inclusiv microasiatic (în frigiiană), ca în cazul hidro-toponimului bitinian *Κίερος* sau a gloselor vechi frigiene *tiara* și *tiamē* (cf. Detschew, *ibidem* ; Haas 1965 : 202, 214). Prin urmare, după opinia noastră, diftongarea sub accent a IE *ē reprezintă o trăsătură specifică unei părți din teritoriile sud-dunărene, și anume în mod predominant zonei moesiene, unde se întîlnesc forme ca *Βιέσσοι* 'trib daco-moesian' față de trac. *Βγῆσοί* ; *Dierna*, *Tierna* 'riu moesian', *Ielerus*, *Iatrus* 'riu moesian, afluent al Dunării, izvorînd din munții Haemus', cu anumele emergente sporadice și în zona tracă din Asia Mică, întrucît isoglosa IE *ē > *e* (reprodus grafic *e*, *ε* și *ι*) rămîne specific tracă (vezi, *supra*, n. 33).

B. în dacă (inclusiv moesiană) și tracă, al doilea element al diftongului, semivocala *y, se menține sub forma unei (probabil) spirante *ʃ*, reproduse grafic ca *b*, *v* sau β^{38} , în condițiile în care diftongul era urmat de un grup sufixal ce începea cu sonanta *r*(**-ro-*, **-ra-*)³⁹; în felul acesta se poate explica prezența în tracă a labialei sonore care, în condițiile mutației consonantice, trebuia să fie reprezentată de surda corespunzătoare⁴⁰.

În al treilea rând, se remarcă faptul că hidronimul *Gabranus* reprezintă un derivat prin intermediul grupului sufixal specific și general trac *-an* (*o-*, *-u-*, *-i-*), utilizat mai ales la derivarea etnonimelor și a numelor personale formate de la toponime, dar și în cazul derivatelor toponime⁴¹.

Toponimele și etnonimele propuse de noi mai sus (vezi. p. 312) drept corespondente ale hidronimului *Gabranus* în cadrul nomenclaturii geografice paleo-balcanice reprezintă dezvoltări specifice și independente ale unei baze, respectiv ale unui radical indo-european unic. Dintre cercetătorii anterior citați (*supra*, p. 310), doar I. I. Russu și Vl. Georgiev au propus anumite etimonuri indo-europene, acestea însă numai pentru hidronimul *Gabranus*. Astfel, I. I. Russu admite ca etimon, cu probabilitate, radicalul IE* *g^{uebh-}'a* cufunda' (WP I 674, 1)⁴²; acest radical nu este însă utilizabil din perspectiva mai largă a hidronimiei traco-moesiene. Pe de altă parte Vl. Georgiev propune, succesiv, nu mai puțin de patru soluții etimologice pentru același hidronim: IE* *g^w abh-r-* (*o-*, *-ð-*)⁴³; IE* *g^w ðb^hr-*; IE* *g^(w) mb^hr-*; **g^w ob^hr-*, toate aceste etimonuri fără o minimă indicație referitoare la sens⁴⁴. Autorul se dovedește, astfel, pus în situația de a nu ști pe care din cele patru variante sus-menționate să o prefere, întrucât toate au „șanse” teoretic egale, fapt care pare a fi concludent și semnificativ pentru valabilitatea ipotezelor — să le numim așa — concomitente emise de acest cercetător.

După opinia noastră, atât hidronimul *Gabranus*, cât și numele geografice moesiene și trace considerate mai sus drept corespondente paleo-balcanice ale acestuia, se raportează la un singur radical IE* *g^{eu-}/*g^{ou-}*'a* (se)îndoi, a (se)încovoia, a(se) bolti, a(se) arcui' (IEW 393; WP I 555 sqq.). Printre formațiile nominale derivate de la acest radical se află și *geu-ro-s, *gou-ro-s 'încrêțit, ondulat; involburat', *gur-no-s 'spate, spinare; creastă (de val, de munte)', **g^u-ro-s* 'rotund, rotunjit; arcuit, boltit' (IEW 393, 397—398). De la aceste teme s-au dezvoltat în limbile

³⁸ Detschew 1952: 81, 97—98. Nu putem fi de acord cu aserțiunea lui Vl. Georgiev (obținut repetată în cuprinsul diverselor studii și contrazisă de propriile exemple aduse în discuție), în conformitate cu care IE *eu, *au > dac. *c*, *a* indiferent de ambianța fonetică (vezi, de pildă, Georgiev 1960^a: 95, 107, 119, 150; idem, 1960^b: 46, 49, 52, 55—56; idem, 1961: 26; idem, 1977: 198): din chiar exemplele furnizate de autor rezultă cu claritate că, de pildă, dac. *-αβα* (-δαβα, -δουον, -δαβα, -δᾶβη, -daba, -δεβα, -δεβα, -deva etc.) conservă diftongul IE **-eu-* din etimonul propus de Georgiev **dh^{euw}* (în transcripția fonetică a autorului), și anume dacă după diftongul respectiv urma o vocală; dacă urma o consoană (în afară de sonanta *r*), el se reducea, așa cum consideră și Georgiev, la *e*, respectiv *a* (IE* *dh^{au}-ko-* 'lup' > dac. n.pl. *ᾶχ-τᾶχ*; dar IE **dh^{au}-* > dac. *ᾶτοι*, *ᾶτοι*, *Dăuos*, *Dăuus*).

³⁹ Detschew 1952: 81 (punctul *a*).

⁴⁰ Detschew 1952: 69—70.

⁴¹ Citeva exemple: trac. hidr. "Ολγανός 'afluent al fluviului Haliakmon' (Detschew 1976: 340), Σάνθανος 'riu în apropiere de Olynthos' (Detschew 1976: 420); trac. n.pers. Μεστιανός (Detschew 1976: 298), *Mindianus* (Detschew 1976: 305), *Dolanus* (*ibidem*: 145) etc. Cf. Vlahov 1963: 358, 365; Russu 1944: 97, s.v. *Agrianes*.

⁴² Russu 1967: 107.

⁴³ Georgiev 1960^a: 94.

⁴⁴ Georgiev 1977: 210.

indo-europene vechi o serie de lexeme care conțin, în general — cu diverse conotații semantice specifice —, ideea de pliere, îndoire, răsucire, boltire, adecvată realității concrete, inclusiv domeniului acvatic: arm. *kor* 'încovoiat, boltit; întortocheat, răsturnat'; *kur* 'cuvă, bazin; barcă, luntre'; *kori* 'canal'; gr. *γυρός* 'rotund, rotunjit; strîmbat în afară, răsfrint'; *γῦρος* 'rotunjime; cerc; scobitură'; *γῦρῖνος* (*γῦρῖνος*) 'mormoloc'; m. irl. *gúaire* 'păr' (inițial 'păr creț'), n. irl. *guairneán* 'virtej, vijelie'; v. nord. *karr* 'buclă'; *kári* 'apa încrețită de vînt'; norv. *kaure* 'buclă, cîrlionț, zuluf'; lit. *gairnas* 'șold, coapsă'; let. *gūrus* 'șold; furcă (la roata de tors)'; lit. *kálno gūrus* 'proeminență; virful muntelui'; bg. *gúrkam*, *gúrno* 'mă cu-fund (în apă)'⁴⁵.

În ceea ce privește hidronimul *Gabranus*, considerăm, sub rezerva ipotezei, că trăsătura semantică pertinentă și definitorie a temei lexicale se raportează la cursul sinuos al râului, caracter de altfel specific rețelei hidrologice nord- și central-dobrogene⁴⁶. Identificarea cu unul din râurile mici sau chiar pîrîurile actuale din zona limitrofă complexului lacustru Razelm-Sinoe⁴⁷ nu poate fi, după opinia noastră, relevantă, în primul rînd datorită caracterului temporar al curgerii fluviatile, dependente predominant de condițiile meteorologice⁴⁸. Totodată, este posibil ca, în aceste condiții climaterice specifice, evoluția debitului majorității râurilor dobro-gene să fi cunoscut, în intervalul cuprinzător al celor două milenii, modificări radicale, prin dispariția — respectiv, apariția — a unor cursuri de apă⁴⁹, fapt care constituie un impediment obiectiv în stabilirea corelațiilor topografice, a identificării pe hartă în ultimă instanță.

⁴⁵ Exemplele au fost preluate, selectiv, din IEW 397—398.

⁴⁶ Velcea 1967 : 85—86 ; Ujvári 1972 : 559.

⁴⁷ Dintre încercările de identificare a hidronimului atestat în horothesia menționăm, în ordine cronologică, pe aceea a lui V. Pârvan, în AARMSI 38. 1916 : 556—593 (*Gabranus* = Haglavat, azi Baia), admisă și de Vulpe 1974 : 159 (n. 121), precum și ipoteza lui P. Nicorescu, asupra căreia a atras atenția D. M. Pippidi 1967 : 364 (*Gabranus* = Siava Rusă). Avînd în vedere faptul că direcția după care sînt urmărite *finis Histrianorum* este N—S, începînd așadar cu Peuce, precum și identificarea — de data aceasta aproape sigură — a lui *iugum summum* din horothesia cu dealurile Babadagului, este de presupus că locul de confluență a râurilor *Picusculus* și *Gabranus* (*confluentes rituum Piscusculi et Gabrani*) se va fi aflat undeva în zona dobrogeană central-nordică, în preajma Babadagului (cf. Al. Avram, *Das histrianische Territorium in der griechisch — römischen Zeit*, comunicare susținută la Konstanz am Bodensee, aprilie 1984 — sub tipar —). Este necesar, de asemenea, a fi subliniat un alt aspect esențial în stabilirea corectă a apartenenței etnice a populației care a dat numele cursului de apă în discuție. Zona de care ne ocupăm a reprezentat, în epoca greacă, o regiune de contact între formațiunile tribale getice și colonia milesiană. În acest sens pledează concentrația cu totul remarcabilă pentru o zonă relativ restrînsă (Nișina, Jurilovca, Enisala) a depozitelor de săgeți-monedă, la acestea adăugîndu-se, pentru secolele VI—V î.e.n., și desceperirile de la Tariverde și Beidaud, care configurează ceea ce C. Preda a denumit „aspectul arheologic de tip Tariverde-Beidaud” (Preda 1982 : 21). În sfîrșit, pentru sec. IV—III î.e.n. se poate stabili cu certitudine existența în zona dobrogeană central-nordică a unui important centru tribal getic pus în evidență de: a) fortificațiile de la Beidaud și Beștepe; b) necropolele de la Enisala, Murighiol și Telița; c) mormîntul princiar de la Agighiol. Cf. Berciu 1969 : 33—76 ; Preda 1982 : 22—23 (cu întreaga bibliografie a chestiunii). Prin urmare, în condițiile în care sursele arheologice pun în evidență existența unui centru tribal getic în sec. IV—III, cu importante antecedente în sec. VI—V î.e.n., originea autohtonă a hidronimului *Gabranus* poate fi admisă și din unghiul de vedere al geografiei istorice.

⁴⁸ Velcea 1967 : 84.

⁴⁹ *Ibidem* : 85.

În concluzie, avînd în vedere semantismul generic al temei indo-europene menționate mai sus, putem reconstitui, cu aproximație, sensul hidronimului *Gabranus* ca '(riul) cel ondulat, vălurit' sau, într-o altă direcție semantică, '(riul) cu (multe) întortocheri, sinuozități'⁵⁰.

BIBLIOGRAFIE

- Berciu, D. 1965 — *Din istoria Dobrogei. I. Geți și greci la Dunărea de Jos, din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană* (coautor, D. M. Pippidi), București.
- Berciu, D. 1969 — *Arla traco-gețică*, București.
- Crișan, I. H. 1977 — *Origini*, București.
- Crișan, I. H. 1980 — *ACIT*, 1, 423—427.
- Detschew, D. 1952 — *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia.
- Detschew, D. 1976 — *Die thrakischen Sprachreste*. 2. Auflage. Mit Bibliographie 1955—1974 von Živka Velkova, Viena.
- Duridanov, I. 1980 — *ACIT*, 3, 39—42.
- Georgiev, Vl. I. 1960^a — *Bălgarska etimologija i onomastika*, Sofia.
- Georgiev, Vl. I. 1960^b — *StCl*, 2, 39—58.
- Georgiev, Vl. I. 1961 — *StCl*, 3, 23—27.
- Georgiev, Vl. I. 1977 — *Trakite i lehnijaz ezik*, Sofia.
- Haas, O. 1965 — *LB*, 10, 189—245.
- Holder, A. 1891 — *Alt-celtischer Sprachschatz. Erste Lieferung*, vol. I. *A-Atep-utu-s*, Leipzig.
- Lambrino, S. 1938 — *Revue des études latines* 16, 27 (dare de seamă).
- Mateescu, G. G. 1926 — *AJIN*, 3, 1924—1925, 377—492.
- Meillet, A. 1915 — *Grammaire du vieux perse*, Paris.
- Pârvan, V. 1916 — *AARMSI* 38, 556—593.
- Pârvan, V. 1923 — *ARMSI* 3, 1, 1.
- Pârvan, V. 1974 — *Inceputurile vieții romane la gurile Dunării*, ediția a II-a, îngrijită și adnotată de Radu Vulpe, București.
- Pedersen, H. 1909 — *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen*. I. *Einleitung und Lautlehre*, Göttingen.
- Pippidi, D. M. 1956 — *SCIV*, 7, 1956, 1—2, 137—158.
- Pippidi, D. M. 1958^a — *Contribuții la istoria veche a României*, București.
- Pippidi, D. M., 1958^b — *Dacia, N.S.*, 2, 1958, 227—247.
- Pippidi, D. M. 1962 — *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit*, Berlin.
- Pippidi, D. M. 1964 — *StCl*, 6, 1964, 331—342.
- Pippidi, D. M. 1965 — *Din istoria Dobrogei. Volumul I. Geți și greci la Dunărea de Jos, din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană* (coautor, D. Berciu), București.
- Pippidi, D. M. 1967 — *Contribuții la istoria veche a României*, ediția a II-a, revăzută și mult adăugită, București.
- Pippidi, D. M. — 1983 — *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine, I. Istoria și interpretările*, București.
- Preda, C. 1982 — *Thraco-Dacica*, 3 (1982), 19—24.
- Rădulescu, M. M. 1976 — *ST*, 1, 105—149.
- Russu, I. I. 1944 — *AISC*, 4, 1941—1943, 73—147.

⁵⁰ Este posibil ca hidronimul *Gabranus* să aparțină aceluiași radical în lo-european ca și lexemul românesc de substrat *gaură* 'cavitate; loc gol de formă circulară; vale adîncă și abruptă în munți' (reg.) — cu derivatele sale dacoromânești și corespundentele dialectale sud-dunărene — și alb. *gavër*, *gavië* 'cavitate; adîncime' (vezi discuția în detaliu în Rădulescu 1976: 105—106, 112—113). Pentru ambele familii de cuvinte (*gaură*, respectiv *gavër*) trebuie presupus un etimon de origine indo-europeană aparținînd substrațului comun celor două idiomuri. Totuși, față de etimonul indo-european care se află la baza hidronimului dac *Gabranus*, e probabil că în cazul etimonului de substrat al lui *gaură* și *gavër* a avut loc o specializare semantică în direcția accentuării ideii de 'rotunjime', 'cavitate (rotundă)', conotație atestată, dealtfel, în cazul anumitor lexeme indo-europene vechi (vezi, de pildă, v. gr. γῦρος 'scobitură, groapă rotundă'). Prin urmare, se poate considera că radicalului indo-european *gəu-/*gəu-ii era pertinentă trăsătura semantică 'îndoire, răsucire; rotunjime', cu polarizarea sensului: la suprafață, pe orizontală, și în adîncime. Deși semnificativă și, probabil, concludentă, o analiză detaliată a raporturilor etimologice dintre *Gabranus* și rom. *gaură*, alb. *gavër*, *gavië* nu formează, totuși, obiectul direct al analizei de față.

- Russu, I. I. 1967 — *Limba traco-dacilor*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București.
 Russu, I. I. 1981 — *Etnogeneza românilor. Fondul authton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București.
 Russu, I. I. 1982 — Studii și cercetări lingvistice, 33, 3, 1982, 274—277 (recenzie).
 Tomaschek, W. 1894 — *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. II.2. Die Sprachreste. 2. Hälfte. Personen — und Ortsnamen*, Viena.
 Ujvári, I. 1972 — *Geografia apelor României*, București.
 Velcea, V. 1967 — *Rîurile României*, București.
 Vlahov, K. 1963 — *Nachträge und Berichtigungen zu den thrakischen Sprachresten und Rückwörterbuch*, Sofia.
 Vraciu, A. 1980 — *Limba daco-geților*, Timișoara.
 Vulpe, R. 1938 — *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest.
 Vulpe, R. 1968 — *Din istoria Dobrogei. Volumul II. Romanii la Dunărea de Jos (coautor, I. Barnea)*, București.
 Vulpe, R. 1974 — cf. Pârvan, V., 1974.

GABRANVS. ALTBALKANISCHE ONOMATOLOGISCHE KONKORDANZEN

ZUSAMMENFASSUNG

In dem 25 Oktober 100 u.Z. datierten Dekret (ὁροθεσία Λαβερτίου Μαξιμίμου) für die Abgrenzung des ländlichen Territoriums, das der Stadt Histria angehörte (SEG I, 329, 6), erscheint an zwei Stellen (Z. 5—6) der Flussname GABRANVS. Nach einer Darstellung der wichtigsten Meinungen in bezug auf die Herkunft des Flussnamens, die von V. Pârvan, D. Detschew, I. I. Russu, S. Lambrino, B. Gerov, Vl. Georgiev geäußert worden sind, beweist der Verfasser, auf Grund der einerseits zwischen dem Indoeuropäischen und dem Dakischen, andererseits zwischen dem Dakischen, Moesischen und Thrakischen festgestellten phonetischen Korrespondenzen, die autochthone Herkunft des Flussnamens, der mit Sicherheit auf die getischen Einwohner zurückzuführen ist. Zu den wichtigsten Argumenten sprachwissenschaftlicher Natur gehört der Flussname Κέβρος (auch als Κίαβρος belegt), welcher im moesischen Territorium südlich der Donau anzutreffen ist, zu dem auch der kleinasiatische Fluss- und Ortsname Κεβρήν aus der Umgebung der Troas, sowie der Ortsname *Cambrae* 'oppidum Mysiae', hinzuzufügen sind, wobei diese beiden Zeugnisse für die vorgeschichtlichen moesischen Wanderungen vom Balkangebiet in das künftige asiatische Mysien darstellen.